

RĂSPÂNDIREA ȘI DRUMUL CĂRȚII ROMÂNEȘTI ÎN BASARABIA

Igor CERETEU¹

Cuvinte cheie: *carte veche, mitropolit, Basarabia, circulația cărților, monahi, preoți, limba română, mănăstiri, biserici, biblioteci*

Keywords: *old book, metropolitan, Bessarabia, circulation of books, monks, priests, Romanian language, monasteries, churches, libraries*

În ultimele decenii cercetarea cărții și a tiparului constituie o preocupare constantă a oamenilor de știință din întreg spațiul românesc. S-au investigat sumar subiecte despre circulația și rostul cărții pentru români, însă problema prezenței cărții românești în Basarabia în secolul al XIX-lea a fost ocolită în mediile de cercetare, mai ales în perioada regimului sovietic. În bisericile și mănăstirile din teritoriul înstrăinat a existat suficient de multă literatură românească cu precădere de factură religioasă, cea utilizată de către preoți la oficierea serviciilor divine. În perioada sovietică o mare parte a acestor valori din patrimoniul național a fost distrusă sau înstrăinată și, doar în baza informațiilor din arhive sau din publicațiile din perioada interbelică se poate reconstitui prezența și rolul pe care l-au avut cărțile vechi pentru românii înstrăinați de către regimul țarist. Un alt subiect important este cel al filierelor de pătrundere a cărților în Basarabia, ori identificarea căilor de deplasare, fiind posibilă doar prin lectura însemnărilor proprietarilor sau a celor care le-au avut în mână. În acest demers ne-am propus identificarea căilor prin care au pătruns cărțile la est de Prut în secolul al XIX-lea, în timpul stăpânirii țariste în Basarabia și, deopotrivă, reflectarea circulației în această regiune a tipăriturilor din diferite centre românești și străine.

Dintre centrele tipografice românești, cel de la Chișinău a fost înființat abia la 1814, după cel de la mănăstirea Neamț (1807). Aceste officine, împreună cu cea de la Iași, asigurau bisericile din teritoriile istorice ale Moldovei cu literatură religioasă. Este cunoscut că atât în Moldova din dreapta Prutului cât și în Basarabia anexată, după 1812 au circulat cărți tipărite în centrele din întregul spațiu românesc și de peste hotare. Unele dintre acestea mai sunt întâlnite în bisericile și mănăstirile din Basarabia, sau în bibliotecile publice, deși teritoriul românesc din stânga Prutului a fost înstrăinat în 1812, iar pătrunderea cărților românești a devenit mai anevoioasă.

În mediul științific a fost cercetată problema activității tipografice de la Chișinău în secolul al XIX-lea, iar fenomenul răspândirii cărții românești în partea stângă a Prutului în secolele XVI-XIX a rămas la nivelul abordărilor din perioada interbelică. Prin urmare,

---

¹ Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova, CHIȘINĂU.

fenomenul circulației cărții românești în acest spațiu a rămas doar un deziderat pentru cercetători, din lipsa sistematizării surselor bibliofile. Investigațiile pe care le-am întreprins în ultimul timp în fondurile bibliotecilor publice, în muzeele și mănăstirile din Basarabia, au prilejuit identificarea unui număr mare de cărți vechi, multe dintre ele având însemnări manuscrise, care reflectă varietatea de fenomene istorice, culturale sau de altă natură.

Primele informații de arhivă despre difuzarea organizată a cărților din tipografia de la Chișinău sunt cele referitoare la *Ceaslovul* de la 1817. După terminarea lucrului asupra tipării cărții ecleziarhul mitropoliei, care era și egumenul mănăstirii Frumușica, ieromonahul Sinesie, înainta un demers în scris mitropolitului, în care cerea expedierea transmiterea unui ordin protopopilor ținutali pentru ca aceștia să trimită listele preoților din protopopiatele aflate în subordinea lor. Drept urmare, protopopii trimit câte a un car cu doi cai și doi țârcovnici, pentru a recepționa câte un exemplar pentru fiecare preot. Mitropolitul, de comun acord cu tipograful Ignatie, stabilea prețul cărților. *Ceasloavele* au fost difuzate în două rânduri. Prima dată, câte un exemplar destinat preotului paroh imediat după tipărire, adică în anul 1817, însă dat fiind că tirajul a fost destul de mare, iar în unele biserici erau câte doi sau trei preoți, s-a hotărât să se trimită repetat și preoților care nu aveau asemenea cărți. Astfel, la 4 mai 1818 Sinesie expediază un raport pe numele mitropolitului, în care se arată că „ceasloavele ce s-au tipărit în exarhiceasca tipografie, s-au împărțit pe la toate bisericile din eparhia Chișinăului, dar fiind că pi la unile din bisărici să află câte doi și câte trei preoți, s-au împărțit numai câte unul de bisărică, și ei neavând a lor ceasloave, iau ceasloavele den bisărici și împlinesc trebile lor. Drept aceia, eu am socotit și fac arătare exarhiceștii dicasterii, fi-va cu cale ca la preoții care n-au a lor ceasosloave și iau ceasosloavele den bisărică de împlinit trebile lor, să li să împartă câte un ceaslov”². Din cele relatate reiese că *Ceasloavele* tipărite în anul 1817 au fost difuzate în termeni relativ restrânși, încât în unele rapoarte ulterioare, privind cărțile rămase în depozite, acestea figurează în număr mai mic, în comparație cu alte titluri.

Psaltirea de la 1818 a fost difuzată în mod similar. Dat fiind că aceste cărți erau necesare diaconilor și psalților, le-au fost repartizate, în alte cazuri se trimiteau, conform listelor, preoților. Se stabilea drept termen de achitare a banilor pentru ținuturile mai îndepărtate o lună de zile, iar pentru cele mai apropiate doar două săptămâni. *Psaltirea* a început să fie tipărită la 1 decembrie 1817, iar la 16 mai 1818 începea difuzarea cu prețul de 20 de lei exemplarul³. *Psaltirea* (1818) a fost tipărită din banii alocați de conducătorul tipografiei, Ignatie și de ieromonahul Sinesie, ecleziarhul mitropoliei, la îndemnul verbal al mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, motiv pentru care după moartea înaltului ierarh au apărut pretenții din partea lor⁴.

---

² Agenția Națională a Arhivelor a Republicii Moldova, Fond 205, inventar 1, dosar 2112, f. 1 (în continuare se va cita: ANARM).

³ Idem, dosar 2276, f. 2-4.

⁴ Idem, dosar 3377, f. 3.

În anul 1819, au ieșit de sub teascurile tipografiei de la Chișinău *Mineiele de obște*, într-un tiraj mai redus, de 800 de exemplare⁵, iar despre răspândirea lor în bisericile din Basarabia nu există informații documentare. Tipărirea unui număr mai mic de *Mineie de obște* poate fi explicat prin înzestrarea bisericilor și mănăstirilor din Basarabia cu *Antologhioane*, sau *Mineiele pe 12 luni*, tipărite în Moldova și Țara Românească.

În anul 1820 au început să fie difuzate în Basarabia *Biblia* și *Noul Testament*, tipărite în limba română la Sankt-Petersburg, în anul 1819. S-au implicat în difuzarea acestor cărți ministrul învățământului, Alexandr Ivanovici Golițan, și Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse. În acest context, la 18 august 1820, au fost trimise ucazuri protopopiatelor din Basarabia, din Tiraspol și din Odesa pentru a elabora listele cu biserici. Astfel, în protopopiatul Bălților s-au expediat 71 de exemplare de *Biblie* și 71 de *Noul Testament*, în protopopiatul de Leova câte 52 de exemplare de fiecare, în Rașcov toate bisericile erau asigurate cu aceste cărți, în ținutul Orhei câte 82 de exemplare de fiecare carte, în protopopiatul Benderului s-au trimis câte 25 de cărți, iar în Izmail s-au cerut 25 de exemplare de *Noul Testament*, în limba rusă, 12 *Biblie* în limba română și 11 exemplare de *Noul Testament* în limba română. În Tiraspol și Odesa au fost expediate exemplare rusești tipărite în Sankt-Petersburg⁶. La 15 iulie 1821 au fost trimise Dicasteriei din Chișinău, de la Comitetul basarabean a Societății biblice ruse, 488 *Biblie*, cu prețul de 10 ruble exemplarul, în valoare totală de 4880 ruble, iar în lei, câte 15 lei exemplarul, în valoare totală de 7320 lei. Exemplare de *Noul Testament* au fost primite 487 cu prețul 3 ruble sau 4 lei și 20 parale. Au mai fost primite 121 *Biblie* rusești cu prețul de 7 ruble și 70 copeici exemplarul, în valoare totală de 327 ruble și 70 copeici sau 540 lei 14 parale și 4 exemplare de *Biblie* în limba greacă cu 20 de lei exemplarul. Este știut că dintre acestea au fost repartizate în ținutul Hotin, prin protoiereul Petru Loncicovschii, câte 61 *Biblie* și *Testamente* românești și 21 de *Testamente Noi* în limba rusă. Spre sfârșitul lunii septembrie 1822 au mai fost aduse în eparhie *Biblie* și *Testamente Noi* în limba rusă, tipărite la Sankt-Petersburg, destinate localităților cu populație vorbitoare de rusă, cu prețul de șase lei exemplarul. Acestea au fost difuzate, împreună cu cele românești și grecești, tipărite în aceeași tipografie în anul 1825⁷. La 22 decembrie 1830 în rezervele de cărți de la Chișinău nu mai existau *Biblie* în limba rusă, afirmație care reiese din cererea bombardierului unei garnizoane de artilerie, care a cerut să i se distribuie un exemplar gratis, însă i se recomandă să cumpere cartea din Odesa, deoarece la Chișinău nu mai existau exemplare⁸.

În ceea ce privește difuzarea cărților din exterior, după anexarea Basarabiei situația a devenit mai dificilă. Au fost instituite puncte de control pe râul Prut, iar trecerea hotarului a devenit destul de anevoioasă. Mărfurile trecute prin vamă erau verificate, iar

---

⁵ N. Fuștei, *Contribuția Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni la dezvoltarea tiparului*, în *RIM*, 2-3, 2009, p. 175.

⁶ ANARM, Fond 205, inventar 1, dosar 2876, f. 1-5, 43-48, 141-142.

⁷ Idem, dosar 3509, f. 1, 45, 59, 66-68, 75, 78, 88; dosar 3923, 118 f.

⁸ Idem, dosar 7072, f. 1.

pentru trecerea lor trebuia acceptul administrației laice, iar în cazul cărților și a celei religioase. La 24 mai 1816 general-maiorul I. M. Harting transmite mitropolitului Gavril Bănulescu-Bodoni dorința intervenției personale pentru verificarea și permisiunea trecerii prin carantina din Sculeni a 53 de cărți tipărite în limba română, aduse de un Weis Ianoș, supus austriac, care, potrivit documentelor de arhivă era un om sărac, ce venea de la Iași și intenționa să treacă Prutul în Basarabia pentru comercializarea cărților. După o verificare meticuloasă și îndelungată supusul austriac nu a obținut permisiunea comercializării în Basarabia, invocându-i-se motivul tipăririi celor 53 de cărți în Transilvania, în orașul Blaj și sunt destinarea lor uniților papistași. În rezoluția mitropolitului se precizează că în eparhia sa sunt acceptate doar cărțile tipărite în Rusia, în Valahia și Moldova, recunoscute de Biserica răsăriteană⁹. De obicei, cărțile românești erau acceptate de autoritățile religioase și civile (cu excepția celor tipărite la Blaj), alături de cele grecești sau armeneste. La 10 iulie 1820 un supus turc de origine grecească, Hristodor Serghieni, a trecut fără obstacole prin vama Sculeni 80 de cărți grecești, pe care intenționa să le vândă în Basarabia¹⁰. În aceeași zi a fost supus cenzurii un alt lot de 86 de *Sfânta Scriptură* în limba germană, transportate de un colonist din Tarutino, cu numele Gamel. Cărțile au fost cenzurate de prefectul seminarului din Chișinău și arhimandritul Irinei, care cunoștea limba germană. Decizia a fost pozitivă din cauză că aceste cărți nu erau contrare dogmelor ortodoxismului, ele având același conținut pentru toți creștinii¹¹. Doi frați, Ierofei și Constantin, au cerut permisiunea de a trece prin carantina din Sculeni, la 7 mai 1820, cu scopul de a se deplasa la învățătură pe o perioadă de un an la Academia din Kiev, fiind trimiși de mitropolitul Veniamin Costachi. Aceștia aveau cu ei 70 de cărți slavonești și grecești¹² destinate, probabil, întreținerii pe parcursul studiilor, comerțul cu cărți laice și bisericești aduse din Moldova, Țara Românească și Transilvania sau alte țări europene constituind o afacere profitabilă pentru negustori.

Un rol important în difuzarea cărților tipărite în Transilvania sau în unele centre europene este datorat negustorilor brașoveni, care aveau afaceri în capitala Moldovei și chiar în Basarabia, de unde cumpărau diferite mărfuri, pe care le transportau peste munți, ajungând atât în Ardeal, cât și în unele țări europene. Majoritatea negustorilor brașoveni cu afaceri în Iași și Galați au adus, printre alte mărfuri, și loturi întregi de cărți grecești și românești¹³. Dintre acestea au fost semnalate în Basarabia: *Biblia* (Blaj, 1795), *Apostol*

---

⁹ Idem, dosar 1140, f. 1-5.

¹⁰ Idem, dosar 115, f. 1.

¹¹ Idem, dosar 115, f. 4.

¹² Idem, dosar 2868, f. 7-9.

¹³ Vezi în această privință: Constantin A. Stoide, Ioan Caproșu, *Relațiile economice ale Brașovului cu Moldova de la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, Universitas, Chișinău, 1992, p. 271-282; Constantin A. Stoide, *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2005, p. 137-196.

(Blaj, 1802, 1814), *Mineie* pe 12 luni (Buda, 1804-1805), *Molitvenic* (Brașov, 1811), *Ușa pocăinței* (Brașov, 1812), *Theoreticon* (Viena, 1823) etc. Mai mult decât atât, din listele cărților din bisericile basarabene, reiese prezența cărților tipărite în Ardeal însă în unele, cum este de exemplu biserica satului Taraclia, existau doar cărți tipărite în centrele din Transilvania¹⁴, sau în cea din Batâr, avem șase cărți românești, dintre care patru erau tipărite la Blaj și Sibiu¹⁵.

Biserica rusă a încercat să submineze importanța cărții românești în Principatele Române, emițând – încă în luna aprilie 1811 – un ucuz sinodal prin care se prevedea ca toate cărțile de ritual, necesare bisericilor și slujitorilor, să se comande numai la tipografia bisericească din Moscova¹⁶, urmărind astfel alinierea liturgică dintre spațiul românesc și cel din Imperiul țarist. Prin acest ucuz se mai urmărea vânzarea producției de carte rusească, care ieșea în tiraje mari, iar prin difuzarea literaturii rusești în Principate veniturile din această activitate urmau să crească considerabil. Cu toate acestea, cărțile tipărite în spațiul rusesc nu au fost cumpărate de români, mai degrabă erau difuzate prin abonament reprezentanților ruși, iar mai târziu și militarilor.

În aceeași perioadă s-a pus problema abonării ierarhilor și clerului la unele cărți rusești, tipărite în Sankt-Petersburg și Moscova. În anul 1818 au fost abonați mai mulți reprezentanți din ierarhia superioară a clerului din Basarabia la cele 10 volume care urmau să apară la Sankt-Petersburg până în 1821 din *Беседы въ разныхъ местахъ и въ разные времена говоренные* a arhiepiscopului Cernigovului, Mihail Desnitzkij. Au solicitat abonarea la aceste volume opt reprezentanți ai clerului din Basarabia: Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, episcopul Benderului și Akkermanului, Dimitrii, arhiepiscopul armenilor, Grigorie, mitropolitul sârbilor Leontii, protoiereul Petru Cunițchi, arhimandritul Irinei, profesorul de retorică, protoiereul Theodor Oghinschi și eclesiarhul Mitropoliei, Sinesie¹⁷. În prezent este cunoscută lista cărților din biblioteca Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în care nu se precizează anul și locul aparițiilor, care numără cca. 775 de exemplare, majoritatea în limba rusă, printre care este indicată și această lucrare¹⁸.

---

¹⁴ Тимофей Сикорский, *Сведения о приходе и церкви села Тараклии, Бендерскаго уезда*, в КЕВ, № 3, 1877, с. 105-120. În biblioteca acestei biserici se aflau cinci cărți: *Penticostar* (Sibiu, 1805), *Evangelie* (Sibiu, 1806), *Octoih* (Buda, 1816), *Triod* (Blaj, 1813) și un *Apostol* tipărit la Blaj, probabil în 1814.

¹⁵ Харалампий Матеевичъ, *Историко-статистическое описание церкви и прихода селения Батырь, Бендерскаго уезда*, в КЕВ, № 3, 1873, с. 824-835. Din cele șase cărți din biblioteca acestei biserici, patru erau tipărite în centrele din Transilvania, ca Blaj și Sibiu: *Octoih* (Blaj, 1783), *Apostol* (Blaj, 1802), *Penticostar* (Blaj, 1808) și *Irmologhion* (Sibiu, 1803).

¹⁶ Constantin N. Tomescu, *Diferite știri din arhiva Consiliului eparhial-Chișinău*, în AB, an IV, Nr. 2, 1932, p. 94.

¹⁷ ANARM, Fond 205, inventar 1, dosar 2278, f. 7.

¹⁸ Idem, dosar 3342, f. 92-99.

Printr-un ucuz imperial din 11 ianuarie 1819, cu nr. 49, se ordona deschiderea magazinelor de cărți în casele eparhiale și în biserici, în care urmau să se vândă doar cărți rusești. În răspunsul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni se menționa, printre altele, că *deoarece în Eparhia Chișinăului în toate bisericile, cu excepția județului Tiraspol și câteva soboare orășenești și în bisericile satești cu populație bulgară, slujirea bisericească și citirea cărților se face în dialectul moldovenesc, de a amâna în întreaga eparhie deschiderea magazinelor până la învățarea clerului și enoriașilor din întreaga eparhie a limbii rusești*¹⁹.

Pentru eficientizarea difuzării literaturii rusești în Basarabia erau trimise cataloage de cărți din tipografii. Conform ucuzului sinodal din 28 noiembrie 1821 și celui din 23 februarie 1822 se permitea și se încuraja vânzarea cărților rusești în Basarabia, dându-se lista cu prețul fiecărei lucrări²⁰. Mai mult decât atât, Dicasteria duhovnicească din Chișinău a elaborat și a răspândit, la 21 februarie 1822, o listă de cărți, printre care și rusești, care urmau să fie distribuite în bisericile din Basarabia. Exemplare de cărți rusești urmau să ajungă și în mănăstirile Cosăuți, Saharna și schitul Răciula, în care existau viețuitori vorbitori de limbă rusă. Dat fiind faptul că aceste cărți nu erau acceptate de preoții din satele românești, s-a sugerat difuzarea, cu indicarea prețului, doar în catedralele mari din orașe sau în localitățile cu populație vorbitoare de limba rusă²¹. Prin aceste măsuri se încerca rusificarea provinciei și uniformizarea lingvistică și liturgică a imperiului, însă, datorită faptului că populația din sate nu cunoștea limba rusă, aceste încercări s-au dovedit a fi zadarnice. La 14 mai 1825 a fost emis un ucuz al lui Dimitrie Sulima, inspirat din altul, imperial, din același an, emis la inițiativa Mitropolitului Novgorodului și Sankt-Petersburgului, Serafim, care prevedea confiscarea din instituțiile de învățământ a cărților cu conținut antireligios, indicându-se 10 titluri de cărți interzise²². Potrivit altui ucuz imperial, din luna iunie, se impunea ca în bibliotecile mănăstirilor să se afle doar cărți pentru slujire după tipic și se interziceau categoric cărțile tipărite în tipografii private („cărți politicești”) sau care aparțin altor confesiuni²³.

Situația difuzării cărții românești manuscrise și tipărite devine mai favorabilă la începutul deceniului trei al secolului al XIX-lea, datorită împrejurărilor politice, create în legătură cu evenimentele desfășurate pe teritoriul Țărilor Române. Mișcarea de eliberare a creștinilor, în special a grecilor și românilor de sub dominația otomană, începută la Iași în februarie 1821, i-a determinat pe mulți preoți și monahi să se refugieze în Basarabia, pentru că bisericile și mănăstirile în care slujeau sau viețuiau erau devastate și arse de turci. Basarabia a devenit locul de refugiu al mai multor ierarhi greci sau de origine grecească

---

¹⁹ Idem, dosar 3453, f. 10^v-11.

²⁰ Idem, dosar 3780, 83 f.

²¹ Idem, dosar 3924, f. 1-3.

²² Idem, dosar 4754, f. 1, 4.

²³ Idem, dosar 4990, f. 1, 33-41.

din Balcani, care s-au retras din zona de conflict²⁴. Potrivit unor mărturii, populația Basarabiei a crescut în aceste vremuri de cel puțin două ori, datorită refugiuului populației românești și străine din calea răutăților²⁵. Așa cum am menționat, primii care s-au refugiat au fost călugării și preoții, urmați fiind de numeroși oameni înstăriți din Moldova de peste Prut, care au luat cu ei bunuri materiale, printre care manuscrise și cărți tipărite în limbile română, greacă, slavonă, germană și latină. Așa cum rezultă din însemnări unele cărți au fost vândute sau dăruite fețelor bisericești sau mănăstirilor din Basarabia. În aceste condiții pline de incertitudine a fost transportată de la Iași la Chișinău biblioteca lui Dimitrie Govdelas²⁶.

Monahii și monahiile, fețele bisericești, s-au retras pe moșiile mănăstirești din stânga Prutului sau la rude. Există destulă informație arhivistică despre acest fenomen, care analizat fiind, duce la concluzia că mai ales călugării au luat cu ei bunurile mănăstirilor în care viețuiau, multe manuscrise și cărți vechi, pe care cărturarii din perioada interbelică le-au identificat prin bibliotecile mănăstirești sau prin ale bisericilor de mir, cu însemnări de proveniență aparținând la centrele monahale din dreapta Prutului. Călugării mănăstirilor din nordul și centrul Moldovei s-au refugiat prin vămile de la Noua Suliță, Sculeni și Lipcani, iar cei din sud prin Leova, Izmail și Reni²⁷.

Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi, adresează, la 26 septembrie 1821, o rugămintă autorităților de la Chișinău să permită trecerea la moșiile mănăstirii Neamț din Basarabia a circa 200 de călugări de la mănăstirile Neamț și Secu. Același ierarh a trimis, la 6 decembrie 1821, o adresă autorităților ecleziastice de la Chișinău prin care se solicita ca venitul de pe moșiile mănăstirilor Moldovei din Basarabia să fie folosit exclusiv pentru întreținerea celor 120 de călugări din cei 200 trimiși de el și stabiliți pe moșiile mănăstirești de la est de Prut. Ceilalți au plecat la rude, în Bucovina și în Transilvania²⁸. Mulți dintre aceștia s-au stabilit pentru restul vieții în Basarabia, așa cum este cazul ierodiaconului Nazarie de la mănăstirea Secu, care a cerut, la 16 noiembrie 1821, lui Dimitrie Sulima permisiunea de a se strămuta la una din mănăstirile din Basarabia. Pentru o mai bună credibilitate în fața autorităților bisericești de la Chișinău acesta obține, la 9 decembrie

---

²⁴ И. Халиппа, *Восточные святители, нашедшие пристанище в пределах Кишиневской епархии среди смуты греческого возмания 1821-28 гг.*, в *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*. Том первый, Типография Э. Шльомовича, Кишиневъ, 1900, с. 27-68.

²⁵ Иван Халиппа, *Эмигрантское общество в Кишиневе, в Кишиневъ время жизни в немъ Александра Сергеевича Пушкина, 1820-1823*, Типография Э. Шльомовича, Кишиневъ, 1899, с. 39.

²⁶ Maria Danilov, *Mărturii ieșene în Chișinăul de altădată: carte, eterie, cenzură (primele trei decenii ale secolului XIX)*, în *Identitățile Chișinăului*. Ed. II, Editura ARC, Chișinău, 2015, p. 206.

²⁷ ANARM, fond 205, inventar 1, dosar 3720, f. 47-48, 51, 75, 89-91, 113, 116, 119, 135, 140, 151, 150, 185-188, 225, 236, 243, 260, 265-267, 281, 286-289, 307, 331.

²⁸ Idem, dosar 3720, f. 86, 88, 372.

1821, o caracterizare din partea Mitropolitului Veniamin Costachi. În cele din urmă a fost acceptat, iar în luna ianuarie 1822 a depus jurământul de credință²⁹.

Deși nu există întotdeauna mărturii directe despre difuzarea de către călugări a cărților în timpul exodului din anul 1821, este de la sine înțeles că aceștia au luat cu ei și bunuri materiale, ca icoane, veșminte și cărți vechi pe care le-au adus în mănăstirile în care s-au stabilit. Drumul cărții românești corespunde de multe ori cu itinerariile monahilor. Una dintre dovezi este că Mitropolitul Veniamin Costachi, refugiindu-se pe moșia din Colincăuți, s-a oprit pentru un timp în satul Costuleni de pe partea stângă a Prutului și a dăruit bisericii cu hramul Sfântul Dumitru mai multe cărți bisericești: *Strastnic* (Blaj, 1804), *Antologhion* (Iași, 1806), *Triodion* (Blaj, 1813), *Apostol* (Blaj, 1814), *Penticostarion* (București, 1820)³⁰. La fel au procedat și monahii, care au adus cu ei manuscrise și cărți vechi, atestate prin însemnări reperate încă în perioada interbelică, ca aparținând anterior unor călugări din mănăstirile Neamț, Secu, Vorona, Poiana Mărului și altele³¹. În atare împrejurări ar fi ajuns în Basarabia *Pomelnicul mănăstirii Voroneț*, care în 1828 se afla în satul Frasin³².

O altă mărturie directă în acest sens este păstrarea în timpul tulburărilor, a documentelor și averii mănăstirii Dobrovăț la biserica armenească din Chișinău³³. Mai mult decât atât, la 19 octombrie 1822 vornicul Ioan Sturza s-a adresat autorităților guberniei Basarabia să se implice în acțiunea de retrocedare a bunurilor materiale de către călugării stabiliți în Basarabia, care au adus cu ei documente vechi, veșminte, cărți, sigilii ale mănăstirilor Florești și Golia. Cu ajutorul sigiliilor se încheiau contracte de arendă sau de vânzare a bunurilor și moșiilor mănăstirilor închinat Sfântului Munte din Basarabia³⁴.

În această perioadă un important număr de cărți a fost difuzat în Basarabia fie prin persoane aflate în călătorii private, fie prin negustori. Cărțile religioase erau prezentate în carantină unei comisii din trei persoane, printre care un medic și secretarul. Ulterior, se elabora lista, care împreună cu cărțile erau prezentate Consistoriului duhovnicesc de la Chișinău, de unde erau expediate la seminarul teologic pentru a fi verificate de o comisie specială sau de persoane competente în vederea stabilirii concordanței subiectelor acestor

---

²⁹ Idem, dosar 3149, f. 1-11.

³⁰ Igor Cereteu, *Cartea românească românească veche și modernă în fonduri din Chișinău*. Cuvânt înainte Prof. univ., dr. Iacob Mârza, Iași, Tipo Moldova, 2011, p. 141, nr. 300; p. 147, nr. 320; p. 157, nr. 359; p. 201, nr. 556.

³¹ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*, „Știința”, Chișinău, 1993, 162-236.

³² Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, *Mănăstirea Voroneț. Istorie. Cultură. Spiritualitate*, Pontos, Chișinău, 2010, p. 131.

³³ ANARM, fond 205, inventar 1, dosar 4267, f. 1-2.

³⁴ Idem, dosar 3627, f. 1.

scrieri cu dogmele ortodoxiei. Inspectorul seminarului semna lista cărților admise, iar celelalte, care nu erau conforme cerințelor impuse, fie se returnau, fie erau vândute³⁵.

Astfel, boieroica Sofia Baș Canta, locuitoare a Chișinăului, călătorind în Moldova de peste Prut, a adus în Basarabia, prin vama Sculeni, la 30 ianuarie 1823, 326 cărți vechi, fiind acceptate de autoritățile civile și religioase, deoarece nu erau contrare ortodoxismului. La 29 aprilie 1823 grecul Cleanti Diordiev, supus rus, a trecut în Basarabia, prin aceeași carantină, 91 de cărți vechi. La 6 martie 1823 Anghel Popondopulo, supus rus, trece prin carantina din Sculeni 24 de legături cu bucoavne grecești. Cucoana Catinca Laran a prezentat, la 31 martie 1823, în aceeași carantină, 166 de cărți vechi, care au trecut cenzura abia peste 16 zile de la prezentarea lor. Ioan Dimitriev, locuitor al Iașului, stabilindu-se în Basarabia, la 12 mai 1823, a adus cu el 92 de cărți. Spătarul Toma Luca a trecut în Basarabia, la 26 iunie 1823, nouă cărți, iar grecul Anastasie Mihaila, în aceeași lună, a prezentat la Sculeni pentru cenzură 8 lăzi mari cu cărți în limbile greacă, germană și latină. O locuitoare a Iașului, Maria Hasnaș, a trecut vama, la 26 iulie 1823, cu 30 de cărți, iar Roxanda Galoglu din localitatea Frumoasa (Iași) a prezentat pentru cenzură, în aceeași lună, în carantina Sculeni 25 de cărți vechi, șase dintre ele fiind returnate din cauză că erau contrare dogmelor ortodoxismului. La 4 octombrie 1823, un locuitor al Bucureștilor, Gheorghe Gheorghiu, supus turc, a trecut peste Prut 45 de cărți grecești pentru a le vinde, iar la 16 octombrie a aceluiași an, armeanul Magordian Rușciuc prezintă la vama din Sculeni opt cărți tipărite în limba armeană: un *Lexicon*, trei *Ceasloave* bisericești, două *Istorii a Sfântului Ioan Gură de Aur* și două *Molitvenice*³⁶.

Un numeros lot de carte românească a fost adus în Basarabia din București prin contribuția Mitropolitului Grigorie IV al Ungrovlahiei (1823-1834), exilat în această provincie în anul 1829, din cauza neînțelegerilor cu administrația țaristă, care se stabilise în Principatele Române, în anul 1828, concomitent cu începutul războiului dintre ruși și turci. Fiind numit locțiitor de domn al Țării Românești, deoarece domnul Grigorie Ghica era plecat din țară, nu a fost de acord cu instituirea unor taxe. Ca urmare, a fost exilat în februarie 1829 la Chișinău, unde s-a aflat până în 12 ianuarie 1832, iar în locul lui a fost numit Neofit, Episcopul Râmnicului. Constatând lipsa de cărți religioase în bisericile și mănăstirile din ținut, la 5 iunie 1829, Mitropolitul Grigorie adresează o cerere autorităților laice și bisericești, prin care insista să treacă prin carantina din Sculeni 150 de exemplare din scrierile lui Vasile cel Mare și Grigore Bogoslovul [*Cuvinte*, București, 1826], 150 de cărți Ioan Gură de Aur, [*Cuvinte*, București, 1827], 25 de exemplare de Grigorie din Nazianț, [*Cuvânt pentru preoție*, București, 1821], 30 de exemplare de *Pravoslavnică mărturisire*, [București, 1827], 5 cărți de *Dovedirea împotriva armenilor*, [București, 1824], 30 de exemplare de *Carte folositoare de suflet* [București, 1827], 30 de

---

³⁵ Constantin N. Tomescu, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungro-Vlahiei*, Tipografia Eparhială, „Cartea Românească”, Chișinău, 1927, p. 70.

³⁶ ANARM, Fond 205, inventar 1, dosar 115, f. 1, 3, 17, 9-11, 13, 21, 27-28, 35 și 39, 46, 43.

exemplare de Theodorit, *Cuvinte zece pentru dumnezeiasca pronie*, [București, 1828], 8 cărți de *Logică*, [București, 1826]. Printre aceste cărți mai erau și 20 de *Paterice*, [București, 1828], care urmau să fie aduse de la mănăstirea Căldărușani. Cărțile, tipărite prin contribuția sau traducerea Mitropolitului Grigorie IV, erau destinate, atât pentru bisericile și mănăstirile din întreaga Basarabie, cât și pentru biblioteca seminarului duhovnicesc din Chișinău. Este cunoscut că pe parcursul aflării sale la Chișinău, acesta a dus o intensă corespondență cu Neofit al Râmnicului, care rămăsese să diriguiască treburile mitropoliei și care era considerat un aprig susținător al rușilor în Principate. Motivul pentru aducerea cărților bisericești în Basarabia este evocat într-o scrisoare expeditată lui Neofit, din care reiese că „frații de aicea pre cea [știință – n.n.] politicească o au din gazeturile cele multe, iar de cea bisericească sânt lipsiți, mai vărtos cei ce nu înțeleg limba rusească, m'am făgăduit prea o sfințiii sale părintelui arhiepiscopului să le dau în dar acele mai jos însemnate cărți, spre folosul sufletescu”³⁷. Conform acestei scrisori, cărțile trebuiau să fie așezate de către pitarul Ioniță în lăzi „de acelea cu care să aducea hârtiia din lăuntru, și găsind un ocazion să le trimiță în Iaș(i) la egumenul de la mănăstirea Golia”, căruia i-a fost încredințată misiunea de a le trece peste hotar. Cele dezlegate trebuiau să fie verificate foaie cu foaie „ca să nu iasă aicea lipsă și apoi vor rămâne stricate”. Alăturate acestei scrisori a Mitropolitului Grigorie au fost trimise și câteva rânduri de confirmare ale Arhiepiscopului Dimitrie Sulima. În răspunsul lui Neofit se precizează că va lua măsuri privind trimiterea cărților spre Iași. Într-o altă scrisoare către Neofit a Mitropolitului Grigorie IV se menționează că „nu știu de le voi vedea că nu iaste slobod a întra cărți streine aicea”. Pentru a fi sigur de transportul cărților în siguranță la Chișinău, mitropolitul obține învoire de la Petersburg, prin graful Voronțov de la Odesa și redactează o cerere de eludare a taxelor vamale³⁸. Ministrul Finanțelor, Egor Franțovici, a acceptat scutirea de taxe vamale, însă cu condiția, verificării cărților cu atenție la vamă³⁹. Protoiereul de Sculeni, Mihail Sineacevschi, a primit, la 15 septembrie, de la arhimandritul Sofronie de la mănăstirea Golia: 79 exemplare cu copertă și 65 fără copertă și cu filele încurcate ale unor scrieri atribuite lui Vasile cel Mare și lui Grigore Bogoslovul, [*Cuvinte*, București, 1826]; 81 legate și 70 dezlegate din scrierile lui Ioan Gură de Aur, [*Cuvinte*, București, 1827]; 22 legate și 3 dezlegate de Grigorie din Nazianț, [*Cuvânt pentru preoție*, București, 1821]; 30 legate de *Carte folositoare de suflet* [București, 1827]; 29 de exemplare de *Pravoslavnică mărturisire*, [București, 1827]; 30 legate de Theodorit, *Cuvinte zece pentru dumnezeiasca pronie*, [București, 1828] și cinci legate de *Dovedirea împotriva armenilor*, [București, 1824]. Cărțile s-au aflat în carantina din Sculeni nu mai puțin de 14 zile. Printre acestea erau și 20 de exemplare de *Pateric* [București, 1828], însă deoarece nu erau incluse în liste nu au fost acceptate și returnate arhimandritului Sofronie.

³⁷ Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 68.

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

³⁹ ANARM, fond 205, inventar 1, dosar 6410, f. 6.

Aceeași soartă ar fi avut-o și cele 8 cărți (4 legate și 4 dezlegate) de *Logică*, [București, 1826], despre care documentele nu precizează dacă au fost acceptate. Din numărul total de cărți au fost trimise de protoiereul de Sculeni, Mihail Sineacevski, Arhiepiscopului Dimitrie câte un exemplar din *Mărturisirea ortodoxă* și din *Dovedirea împotriva armenilor*⁴⁰, iar altele au fost bisericilor și mănăstirilor. În perioada interbelică mai existau exemplare din scrierile: Sf. Ioan Hrisostom (1 ex.), Sf. Grigore din Nazianz (1 ex.), *Povățuire pentru duhovnic și canoane* (1 ex.), *Pravoslavnica mărturisire* (1 ex.) și *Dovedire împotriva armenilor* (2 ex.) în Biblioteca Mitropoliei Chișinăului, iar altele la mănăstirea Suruceni⁴¹.

Așadar, reiese că până în vama Sculeni au ajuns 442 de cărți românești, dintre care au trecut Prutul doar 414, deoarece cele 20 *Paterice* și 8 exemplare ale cărții *Logică* nu au fost incluse în listă și probabil au fost returnate lui Sofronie, pentru a fi duse la mănăstirea Golia. Din alte date rezultă că protoiereul de Sculeni a luat în primire, la 15 septembrie 1829, 410 volume, dintre care 258 legate și 152 nelegate⁴².

După anul 1830 începe difuzarea în număr mare a cărții românești moderne, care este mai numeroasă și mai variată ca tematică și titluri. În această perioadă pătrunde la Est de Prut literatura de factură laică și diferite reviste. Cartea românească veche continuă să fie distribuită, în special, de centrele monastice, care aveau cărți în mai multe exemplare. Cartea manuscrisă continuă să fie utilizată de către preoți sau călugări în bisericile de mir sau în mănăstiri. În secolul al XIX-lea sunt atestate numeroase manuscrise, în special de factură religioasă, mai ales în mănăstiri, însă treptat locul lor este preluat de cartea tipărită, care este editată în tiraje mari și răspândită de negustorii sau dăruită așezămintelor monahale. Cu toate acestea, unele mănăstiri din Basarabia, cum ar fi Căpriană și Curchi, continuă să fie centre de copiere și răspândire a cărții manuscrise pe parcursul secolului al XIX-lea.

Un lot important de carte veche a fost trecut în stânga Prutului după înființarea mănăstirii Noul Neamț (Chițcani) în anul 1861, care va deveni în deceniile următoare până la închiderea ei de autoritățile sovietice, un focar veritabil de răspândire a culturii și spiritualității românești, atât în Basarabia, cât și peste Nistru.

În anul 1861 duhovnicul Andronic aduce de la Neamț la Chițcani circa 30 de manuscrise, astfel punându-se bazele bibliotecii mănăstirii Noul Neamț. Conform documentelor biblioteca a fost într-o oarecare măsură completată cu manuscrise și cărți vechi din donațiile făcute de enoriași. Printre aceștea pot fi nominalizați Constantin Botezatu cu familia sa, care prin ginerele său, Constantin Catacazi, a dăruit, în 1879, 10 cărți: *Viețile Sfinților*, un *Ceaslov*, o *Psaltire* și o *Biblie*, toate în limba română. Există suficient de multe mărturii scrise despre completarea bibliotecii de la Noul Neamț cu cărți

---

⁴⁰ Idem, dosar 6410, f. 9.

⁴¹ Constantin N. Tomescu, *op. cit.*, p. 69.

⁴² *Ibidem*, p. 69.

religioase. Cea mai veche carte românească tipărită, semnalată în procesul cercetării, este *Pravila de la Govora* (1640) care – înainte de a ajunge la mănăstirea Neamț – s-a aflat în biserica cu hramul Sfântul Nicolae din Bacău. În anul 1864 *Pravila* a fost adusă prin mijlocirea ieromonahului Andronic la mănăstirea înființată pe moșia Chițcani⁴³. O *Evanghelie* (București, 1750), care la 24 aprilie 1777 fusese cumpărată de preotul Andrei și preoteasa Ileana pentru biserica din satul Rediul Mare, a ajuns la Noul Neamț. Un exemplar din Simion Arhiepiscopul Thesalonicului, *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos* (București, 1765) aparținea, la 25 martie 1844, preotului satului Arionești, Simeoan Ivanov Colac, carte care a fost citită, la 17 iunie 1857, de pălămarul catedralei din Bălți, Diomid Ivanov. La 29 iunie 1859 aparținea ierodiaconului Iliodor de la tipografia duhovnicească din Chișinău, iar în 1865 a fost cumpărată de egumenul mănăstirii Noul Neamț, Theofan Cristea. În anul 1870 bibliotecii mănăstirii Noul Neamț i-a fost dăruit un exemplar din *Apologhia* (mănăstirea Neamț, 1816), care în prezent se află la mănăstirea Zloți.

În difuzarea literaturii românești în Basarabia s-au implicat personalități marcante ale spiritualității creștine din Moldova, ca arhimandritul Conon Arămescu-Donici, care devine mai târziu Mitropolit al Țării Românești și Iosif Naniescu, Mitropolit al Moldovei, amândoi *cu legături de sânge* în Basarabia. Arhimandritul Conon Arămescu-Donici a avut prilejul să viziteze Kievul și Moscova, iar în drumul său a făcut popas și la unele locuri cu tradiție creștinească din partea de sud a Basarabiei, vizitând astfel și mănăstirea Chițcani. S-a întâlnit cu starețul Andronic, care l-a primit cu amabilitate, i-a cerut să-i facă rost de mai multe cărți bisericești tipărite la Chișinău și i-a facilitat trecerea hotarului peste Prut. Înainte de plecare a vizitat și Chișinăul, unde s-a întâlnit cu Preasfințitul Serghie, Arhiepiscopul Basarabiei, și a cumpărat din dugheana arhiepiscopiei mai multe cărți românești tipărite la Chișinău. Ajuns la Iași acesta a făcut rost de mai multe cărți pe care le-a solicitat starețul Andronic: *Îndreptarea legii* [Târgoviște, 1652], *Biblia* [Blaj, 1795], *Cartea Sf. Simion Tesalonicianul* [București, 1765], *Noul Testament* [mănăstirea Neamț, 1818], *Cartea nevăzut războiului* [mănăstirea Neamț, 1826], *Apanthisma* [mănăstirea Neamț, 1827], *Pavecernicul sau Octoihul canoanelor Pavecerniței* [mănăstirea Neamț, 1816]. Aceste șapte cărți au fost expediate din Iași la 8 septembrie 1888, iar după 17 august 1889 a mai trimis câteva cărți dăruite de el, dar tipărite mai târziu de 1830. Împreună cu acestea au mai fost trimise trei cărți dăruite de Mitropolitul Iosif Naniescu: *Teologia lui Damaschin* și două *Molitvenice*, tipărite la Iași și București. Arhimandritul Conon Arămescu-Donici a cumpărat de la Mitropolitul Iosif Naniescu încă 15 cărți, iar alte 20 exemplare au fost dăruite de ierarhul Moldovei⁴⁴. Există însă și alte mărturii scrise conform

---

⁴³ ANARM, Fond 2119, in. 6, dosar 777, f. 1-12; Igor Cereteu, *Contribuții la istoria bibliotecii mănăstirii Noul Neamț*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 2014, p. 42.

⁴⁴ Paul Mihail, *Legături cărțurărești dintre Mitropolia Moldovei și mănăstirea Noul Neamț*, în *Idem, Mărturii de spiritualitate românească în Basarabia*, Chișinău, „Știința”, 1993, p. 26-30.

căroră arhimandritul Konon a continuat să dăruiască cărți mănăstirii Noul Neamț. Pe un exemplar de *Arătare pe scurt a dumnezeștilor dogme ale credinței* (mănăstirea Neamț, 1816) acesta a scris la, 2 februarie 1890, următoarele: „Această sfântă carte este dăruită Bibliotecii sfintei Monastiri Noul Neamț din Besarabia, anume de către Arhimandritul Profesor de Teologie și Predicatoru a Sfintei Mitropolii Moldovei /Iașii/ Doctorul Konon Aramescul Donici / din Sf. Mitropolie Iași/ și nimănuu nu li esti ertat ca să o înstrăinează de la acest sfânt și dumnezăescu locașu ori prin ce chip ar fi supt al mai ne ertat canon bisăricescu. Aminu. Iași. 2 februarie, anul 1890. Dr. arhimandrit Konon Aramescu Donici, profesor”.

Mitropolitul Iosif Naniescu a fost preocupat în cel mai serios mod de completarea bibliotecii mănăstirii din Chițcani cu literatură religioasă. În anul 1889 el a dăruit 30 de cărți tipărite pentru biblioteca Noului Neamț, dintre care: *Teologia* lui Ioan Damaschin, *Istoria Bisericii* a lui Meletie Mitropolitul Atenei, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, *Molitvenice*, *Didahiile* lui Ilie Miniati, *Chiriadromion*, *Catehizis*, *Liturghier*, calendare etc⁴⁵.

Prin investigațiile asupra difuzării cărții românești pe teritoriul Moldovei de est am urmărit evoluția acestui fenomen de la apariția primei cărți românești – *Liturghierul lui Macarie* (1508) și până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Dacă în perioada de până la anexarea Basarabiei de către Imperiul rus (1812) nu sunt constatate deosebiri în ceea ce privește răspândirea cărții românești vechi, față de teritoriul Țării Moldovei din dreapta Prutului, începând cu primul deceniu al secolului al XIX-lea, când este înființată tipografia de la mănăstirea Neamț, situația se schimbă considerabil. Din acest moment pătrunde la est de Prut un număr considerabil de mare de cărți bisericești, iar manuscrisele sunt înlocuite treptat cu tipăriturile. Un număr considerabil de manuscrise au fost răspândite în bibliotecile bisericilor, dar mai ales ale mănăstirilor, în timpul exodului călugărilor din mănăstirile Moldovei din dreapta Prutului, la începutul deceniului trei al secolului al XIX-lea când, de teama revoltelor începute la Iași în timpul Eteriei, după februarie 1821, sute de călugări și preoți s-au retras în Basarabia, luând cu ei mijloace financiare și bunurile materiale cele mai de preț. Peste 400 de cărți vechi românești au fost transportate și difuzate în Basarabia de Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei în anul 1829, în timpul exilului său la Chișinău (1829-1832). Începând cu deceniul patru al secolului al XIX-lea se constată o difuzare mai accentuată a cărții românești moderne, însă apar sporadic și informații despre răspândirea cărților românești vechi. Această ipoteză se materializează mai ales la începutul deceniului șapte, când în urma conflictului dintre autoritățile laice și bisericești din Moldova, în legătură îndeosebi cu secularizarea pământurilor mănăstirii Neamț, călugării acestei lavre se retrag pe moșiile din Basarabia, unde au întemeiat un nou așezământ monahal pe moșia Chițcani. De la vechea lavră a Neamțului au fost aduse, prin contribuția lui Theofan Cristea, Andronic Popovici și Isihie Donici o mare parte a bibliotecii, compusă din manuscrise vechi din secolele XV-XIX și cărți tipărite, care pe

---

⁴⁵ *Ibidem*, p. 25.

parcurs au fost difuzate și în alte mănăstiri, schituri sau biserici din Basarabia. O contribuție importantă în răspândirea literaturii românești în Basarabia au avut-o Arhimandritul Conon Aramescul-Donici și Mitropolitul Iosif Naniescu, care au expediat la mănăstirea Noul Neamț loturi întregi de cărți religioase și laice, tipărite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, însă există printre acestea și tipărituri mai vechi, din secolele XVII-XVIII. Aceste volume au contribuit în mare măsură la menținerea spiritului de credință creștină ortodoxă în Basarabia, la conservarea limbii și identității românești a populației aflate sub opresiunea țaristă. Datorită cărților românești și a insistenței fețelor bisericești, serviciile divine în bisericile de mir și în mănăstiri erau oficiate în limba băștinașilor. Datorită acestor eforturi conjugate, în Basarabia a fost conservată limba română, vorbită de majoritatea populației din provincie, stăvilindu-se procesul de rusificare impus românilor basarabeni.

THE SPREADING AND THE PATH OF THE ROMANIAN BOOK IN BESSARABIA
(Abstract)

The phenomenon of the presence and circulation of Romanian books in Bessarabia in the 19th century was not researched during the Soviet regime east of the Prut, considering that it highlighted the Romanian character of the population in this province. The presence of a number of Romanian books in church and monastery libraries is proof that Bessarabia was populated by Romanians, and this reality was not to the liking of the Soviet authorities. After the disappearance of the USSR and the proclamation of the independence of the Republic of Moldova, the situation returned to normality, and the research of these subjects was encouraged. Thus, through these investigations, it was demonstrated that the church and monastery libraries were supplemented with spiritual literature from the printing centers in Iași, the Neamț monastery, Chișinău, Bucharest, Râmnic, Sibiu, Brașov, Blaj, Vienna, etc. The road of Romanian books to Bessarabia passed through the capital of Moldova, the fair of Iasi, through the quarantines on the Prut river, established after the annexation of Bessarabia to the Russian Empire in 1812. Notorious personalities of the Romanian nation contributed to the diffusion of Romanian literature in Bessarabia, such as: Metropolitan Iosif Naniescu, Conon Arămescu Donici, the bishops from Huși, monks from the monasteries of Neamț and Secu, Vorona, Poiana Mărului, etc.